
TADEUSZ LEWASZKIEWICZ*

**Łódzko-zielonogórski
Wybór tekstów z dziejów języka polskiego (2015)
pod redakcją Marka Cybulskiego na tle chrestomatii
polskich, słowiańskich i niestowiańskich**

Dotychczas opublikowano kilkanaście chrestomatii polskich. Wykaz polskich oraz słowiańskich chrestomatii zamieszczam w drugiej części artykułu. Poniżej odsyłam do poszczególnych chrestomatii, przywołując nazwisko wydawcy/redaktora konkretnej edycji oraz w nawiasie kwadratowym odpowiedni numer z wykazu bibliograficznego.

Za pierwszą polską chrestomatię uważa się drugą część trzeciego tomu *Piśmiennictwa polskiego* (1852) Wacława A. Maciejewskiego¹ [12]. Autor zamieścił tutaj zabytki językowe sprzed XVI wieku (m.in. *Bogurodnicę*, rotę przysięg sądowych, fragment *Biblii królowej Zofii*) oraz teksty z XVI i XVII wieku. W *Przeglądzie najdawniejszych pomników języka polskiego* (1872) Konstantego Małkowskiego [13] znajduje się 10 tekstów sprzed XVI wieku w transliteracji oraz jako tekst prapolski fragment *Zabytków fryzyńskich*, ponieważ poświadczane są w nim samogłoski nosowe. Powstały one pod koniec VIII wieku, ale znamy tylko odpisy z wieku X. Teksty te są związane ze słoweńskim obszarem językowym. Do chrestomatii wydawca dołączył dyletancką rozprawę *Poszukiwanie narzecza znikłego*². Publikacja Władysława Nehringa (1886) to właściwie rozprawa o polszczyźnie średniowiecznej z dodatkiem

* lewtad@interia.pl, doktor habilitowany profesor nadzwyczajny, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Filologii Polskiej, ul. Fredry 10, 55-200 Poznań.

¹ Chodzi o *Dodatki do piśmiennictwa polskiego* (s. 1–403) z trzeciego tomu *Piśmiennictwa polskiego* (1852). *Dodatki* powinny być właściwie czwartym tomem dzieła, ponieważ mają odrębną paginację.

² *Przegląd* Małkowskiego (1872) charakteryzuję i oceniam w osobnej publikacji (Lewaszkiwicz 2017).

20 tekstów (zaprezentowanych w transliteracji na 60 stronach) z okresu sprzed XVI wieku [14]. Roman Zawiliński wydał w 1892 roku w transliteracji 8 tekstów staropolskich [15] — od fragmentu *Kazań świętokrzyskich* do urywka *Żołtarza* Wróbla (1539). Jest to właściwie broszurka (licząca 27 stron), którą wydawca pomyślał jako wypisy dla V klasy szkół średnich. Obszerniejszy jest wybór Konrada Drzewieckiego (1924) — 7 tekstów staropolskich sprzed XVI wieku w transliteracji [19]. Wydawca zamieścił w nim również podstawowe informacje o zabytkach, objaśnienia językowe oraz dosyć obszerny słowniczek wyrazów i form staropolskich, który przygotował Jan Baudouin de Courtenay.

Za przełomową w dziejach chrestomatii staropolskich należy uznać książkę Adama A. Kryńskiego oraz Mirosława Kryńskiego (1925). Liczy ona 480 stron druku i zawiera 65 transliterowanych tekstów rękopiśmiennych oraz tekstów drukowanych do 1530 roku [16]. Ważną i nowatorską częścią składową tego wyboru są dosyć długie noty informacyjne przy poszczególnych zabytkach oraz objaśnienia językowe na s. 446–480.

Następny wybór tekstów staropolskich przygotował do druku Stefan Vrtel-Wierczyński [22]; pierwsza edycja ukazała się w 1930 roku, piąte wydanie (zawierające dodatkowe teksty) w 1976 roku. Wydawca zaprezentował w transliteracji teksty do 1543 roku, które poprzedził krótkimi notami informacyjnymi. Na końcu książki znajduje się słownik trudniejszych wyrazów. Pod względem chronologicznym do tego wyboru tekstów nawiązuje *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543* (1984) Wiesława Wydry i Wojciecha R. Rzepki [27].

Wymieniona powyżej chrestomatia różni się jednak znacznie od wydawnictwa Vrtela-Wierczyńskiego. Przede wszystkim obejmuje więcej tekstów — 199, w tym 156 rękopiśmiennych i 43 drukowane. Edytorzy zamieścili przed poszczególnymi tekstami dłuższe noty informacyjne niż w wyborze Vrtela-Wierczyńskiego — niektóre zajmują całą stronę lub nawet półtorej strony dużego formatu. Zawierają nie tylko dane o dziejach zabytków i o literaturze przedmiotu, ale niekiedy również zwięzłą charakterystykę językowo-stylistyczną. Średniowieczne zabytki rękopiśmienne — inaczej niż Vrtel-Wierczyński — Wydra i Rzepka udostępniają zarówno w transliteracji, jak i w transkrypcji; fragmenty druków publikują w transliteracji. Edycja Wydry i Rzepki jest niewątpliwie dużym osiągnięciem naukowego edytorstwa staropolskiego. Jeśli chodzi o przydatność dydaktyczną, książka jest przeznaczona raczej do pracy z udziałem nauczyciela akademickiego.

Najdawniejsze zabytki języka polskiego Witolda Taszyckiego (wyd. I z 1927 roku, wyd. 5 z 1975 roku) zawierają teksty od *Buli* z 1136 roku do *Rozmyślenia o życiu Pana Jezusa* z przełomu XV i XVI wieku [23]. Książka ta ma dużą

wartość z punktu widzenia dydaktyki, ponieważ dzięki objaśnieniom językowym (gramatycznym i słownikowym) zamieszczonym pod każdym tekstem może być wykorzystana w samokształceniu. Oprócz tego jest to wybór dosyć duży — 45 tekstów; zawiera również dobrze zredagowane noty informacyjne o poszczególnych zabytkach.

Ostatnim wyborem tekstów staropolskich jest publikacja cyfrowa Wacława Twardzika (2006) [28]. Wzmianka wystarczy o popularnonaukowych (udostępnionych w transkrypcji) wydaniach średniowiecznej pieśni religijnej Aleksandra Brücknera (1923) [17] i średniowiecznej poezji świeckiej Vrtela-Wierczyńskiego (1952) [20], jak również o dwóch edycjach polskiej prozy średniowiecznej: Brücknera (1923) [18] oraz Vrtela-Wierczyńskiego (1959) [21].

Jak widać, w językoznawstwie polskim dominowały chrestomatie staropolskie z tekstami średniowiecznymi. *Wybór* Taszyckiego z 1928 roku (wyd. 3 z 1969 roku) dotyczy tekstów średniopolskich [24], określonych jako teksty staropolskie z XVI–XVIII wieku. Taszycki zamieścił w swoim wyborze 70 tekstów 55 autorów, słownik (s. 240–261) oraz w dodatku mowy sejmowe z lat 1538–1556/57 i korespondencję Zygmunta Augusta z lat 1547–1551. Jedynym dotąd wyborem tekstów nowopolskich jest trzyczęściowa publikacja Teresy Skubalanki, Marii Wojtak i Jerzego Bartmińskiego (1978) [25]. Edycji tekstów zespołu lubelskiego nie znam, ponieważ zaginął tak zwany egzemplarz obowiązkowy w Bibliotece Uniwersyteckiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, a pozostałe poznańskie biblioteki nie posiadają tej pozycji. Przedstawiciele innych ośrodków akademickich również mieli trudności z dotarciem do wspomnianej chrestomatii.

Dotychczas ukazały się tylko dwie chrestomatie, obejmujące okres od początku historii języka polskiego do czasów współczesnych — *Wybór* Stanisława Borawskiego i Antoniego Furdala z 1980 roku (z tekstami do lat 80. XX wieku) [26] oraz *Wybór* pod redakcją Marka Cybulskiego z 2015 roku (z tekstami do roku 2013) [29]. Ostatnia pozycja w pewnym sensie nawiązuje do chrestomatii Borawskiego i Furdala. W tej sprawie Cybulski pisze we *Wstępie*: publikacja „pomyślana jest jako podobna do *Wyboru*... Stanisława Borawskiego i Antoniego Furdala i mogąca go zastąpić, bo również obejmuje teksty z całych dziejów języka i z głównych jego odmian” (s. II).

Chrestomatia Borawskiego i Furdala miała charakter nowatorski głównie ze względu na trzy cechy: obejmowała całe dzieje języka polskiego, zawierała 292 pełne lub fragmentaryczne teksty (najwięcej ze wszystkich dotychczas opublikowanych wyborów tekstów), reprezentowała różne style funkcjonalne i ich szczegółowe odmiany.

Jednak *Wybór* pod redakcją Cybulskiego różni się znacznie od *Wyboru* Borawskiego i Furdala. Znajduje się w nim znacznie więcej tekstów (to jest 583), lepiej oddają one zróżnicowanie stylistyczne języka polskiego w perspektywie diachronicznej i synchronicznej, zamieszczone są słowniczki, ale przede wszystkim po tekstach występują niezwykle cenne (krótsze lub dłuższe) komentarze.

Aby lepiej scharakteryzować łódzko-zielonogórską chrestomatię, przywołam dwa cytaty: z tekstu zamieszczonego na okładce *Wyboru* oraz z artykułu Ewy Woźniak (2018).

Książka umożliwia śledzenie ewolucji stylów funkcjonalnych, społecznych odmian języka, świadomości językowej i wiedzy o języku. Informuje o sytuacji językowej w Polsce, o polityce językowej Polaków i wobec Polaków. Pokazuje ewolucję fonetyki, gramatyki, słownictwa i ortografii. Teksty opatrzone omówieniami zjawisk, które w nich wystąpiły lub które stanowiły dla nich konteksty. Wyjaśnienia te umieszczono w komentarzach, przypisach, słownikach i w indeksie (Cybulski 2015: okładka).

Pomysłodawcy *Wyboru* przyświecała idea udostępnienia przykładów różnorodnych pod względem chronologicznym, tematycznym, pragmatycznym, stylistycznym, gatunkowym, w tym dostarczenia tekstów najnowszych, ukazujących przemiany języka w dobie medialnej, również przykłady użycia języka w tzw. nowych mediach. Otrzymaliśmy więc materiał egzemplifikujący całą gamę rejestrów stylistycznych: od *Ankiety personalnej* z 1954 r. (436), ulotkę *Ubezpieczenie kontraktowanej trzody chlewnej mięsno-słoninowej* z 1970 r. (470), poprzez fragmenty książki Jana Pawła II *Pamięć i tożsamość* (543), *Tajemnica miłosierdzia*, tekst piosenki Kazika Staszewskiego *12 groszy* (520), e-mail *Ataki spamowo-phisingowe* (575) po *Pieśni kibiców Jagiellonii* (566). Idea ukazania wielości i różnorodności użycia języka w całej rozciągłości jego dziejów towarzyszyła myśli o stworzeniu płaszczyzny umożliwiającej porównywanie tekstów pod jakimś względem podobnych (Woźniak 2018).

Na końcu drugiego tomu łódzko-zielonogórskiej publikacji znajduje się *Bibliografia* zawierająca ponad 300 pozycji. Wykaz literatury naukowej można uznać za podstawową bibliografię historii języka polskiego. Cenny jest również indeks terminologiczny. Haseł podstawowych i dodatkowych (zamieszczonych w obrębie haseł głównych) jest prawie dwa tysiące, na przykład: *hiperonim*, *hiperyzm*, *koherencja*, *etykieta językowa*, *funkcja fatyczna*, *kondensacja treści*, *megalomania językowa*, *niejednorodność stylistyczna*, *perlokucyjny efekt*, *pole semantyczne*, *świadomość językowa*. Lektura indeksu, opartego na komentarzach zamieszczonych głównie po tekstach, uzmysławia czytelnikowi fakt, że autorzy wykorzystali najnowszą wiedzę z historii języka polskiego i z językoznawstwa teoretycznego.

Omówiony wybór tekstów przygotował zespół 20 osób. Warto jednak pamiętać o tym, że aż 66% komentarzy przed tekstami i 64% znacznie ważniejszych komentarzy zamieszczonych po tekstach opracował prof. Cybulski, który jest także autorem niemal wszystkich słowników dołączonych do poszczególnych tekstów. Oprócz tego Cybulski zajmował się całością jako redaktor naukowy chrestomatii.

Przy ocenie chrestomatii polskich i słowiańskich powinno się wziąć pod uwagę kilka czynników: ramy chronologiczne zamieszczonych tekstów, obfitość tekstów i ich zróżnicowanie stylistyczne, obecność not informacyjnych, słowniczków i objaśnień językowych przy tekstach, komentarzy do tekstów (jak w *Wyborze* pod redakcją Cybulskiego), słowników do wszystkich tekstów.

W niniejszym artykule mogę zaprezentować tylko pobieżną ocenę struktury chrestomatii słowiańskich. Decyduje o tym zarówno brak miejsca, jak i fakt, że nie dotarłem do wszystkich edycji wymienionych w wykazie chrestomatii słowiańskich. Wiedzę o strukturze niektórych pozycji bibliograficznych zawdzięczam jedynie ustnym informacjom slawistów³. Uważam, że w przyszłości powinna powstać obszerna rozprawa poświęcona analizie struktury polskich i słowiańskich chrestomatii na tle (przynajmniej wybranych) chrestomatii niesłowiańskich. Konieczne jest opracowanie ogólnej teorii chrestomatii tekstów, która ukaże rolę tego typu wydawnictw źródłowych w rozwoju językoznawstwa oraz dydaktyki uniwersyteckiej.

Właściwie tylko Erich Berneker [1] opublikował wybór tekstów, który zasługuje na miano chrestomatii ogólnosłowiańskiej. Obejmuje ona wszystkie żywe języki słowiańskie (jednak białoruski traktowany jest jako regionalna odmiana rosyjskiego) oraz martwy język cerkiewnosłowiański (Kirchenslavisch), to jest klasyczny język staro-cerkiewno-słowiański oraz późniejsze redakcje terytorialne tego języka. Wydawca prezentuje starsze teksty (np. czeskie do 1541 roku, polskie od *Bogurodzicy* do Szymona Szymonowica) oraz teksty dialektalne lub folklorystyczne. Bułgarski, macedoński i słowacki dokumentują jedynie teksty mowy ludowej, czego nie można uznać za trafną decyzję wybitnego slawisty. Przy każdym tekście znajduje się nota informacyjna; do tekstów poszczególnych języków dołączone są słowniki. Wybór Bernekera wpływał pozytywnie na rozwój badań slawistycznych i był cenną pomocą dydaktyczną. Obecnie nie zaspokaja potrzeb slawistów, głównie z powodu ograniczenia się do tekstów najstarszych epok językowych i braku tekstów dwudziestowiecznych.

W pewnym stopniu funkcję chrestomatii ogólnosłowiańskiej może pełnić wybór pod redakcją Zenona Sobierajskiego, Tadeusza Skuliny i Tadeusza Zdancewicza [2]. Zaletą tego wydawnictwa są objaśnienia gramatyczno-językowe, ale z każdego języka zawiera ono tylko po dwa teksty od końca XIX wieku po połowę XX wieku.

³ Jestem wdzięczny za odpowiednie informacje, których udzieli mi następujący językoznawcy: Diana Iwanowa, Vladislav Knoll, Amir Kapetanović, Neda Pintarić, Jerzy Sierociuk, Dalibor Sokolović, Jan Sokołowski, Silvo Torkar, Eugenia Wolkawa, Marian Wójtowicz.

Metodę prezentowania tekstów od najstarszych do najnowszych oraz zróżnicowanych pod względem stylistycznym zastosował Aleksander Duliczenko [3] w ogólnosłowiańskiej chrestomatii ukazującej piśmiennictwo kilkunastu mikrojęzyków słowiańskich. Ograniczę się do informacji o tekstach mikrojęzyka rusińskiego. Piśmiennictwo religijne poświadczają fragmenty *Nowego Testamentu* z 1985 roku oraz 3 krótkie teksty Nieliturgiczne z XX wieku. Kilkanaście dotyczy literatury pięknej i publicystyki, po jednym algebry i chemii, dalej mamy: wynik i relację z przebiegu meczu w piłce ręcznej, program radia i telewizji, zapowiedź zebrań organizacji i towarzystw, informacje o usługach, nekrologi i wspomnienia o zmarłych, przepisy kulinarne itd. Duliczenko w pewnym sensie zastosował podobną zasadę stylistycznego doboru tekstów jak w *Wyborze* Borawskiego i Furdala oraz w *Wyborze* pod redakcją Cybulskiego. Przy zamieszczonych tekstach brak jednak słowników, komentarzy itd.

Następny dział to chrestomatie dwóch grup lub jednej grupy języków słowiańskich. Po II wojnie światowej w Krakowie zaplanowano wydanie chrestomatii ogólnosłowiańskiej. Ukazały się dwie części — południowosłowiańska [4] oraz zachodniosłowiańska [5]. Po latach poza wzmiankowaną serią wydrukowano *Wybór tekstów do historii języka rosyjskiego* [6]; nie opublikowano tekstów ukraińskich i białoruskich. Do obu chrestomatii krakowskich (zachodniosłowiańskiej i południowosłowiańskiej) włączono przy poszczególnych językach pokaźną liczbę tekstów — od fragmentów najstarszych rękopisów do urywków druków współczesnych. Nie wykazują one dużego zróżnicowania stylistycznego. Oprócz tego w obu tomach znalazły się teksty gwarowe. Ale tutaj zaskakują różnice ilościowe, na przykład po jednym tekście czeskim i górnołużyckim, 2 słowackie i aż 39 polskich. W końcowej części obu tomów znajdują się słowniki trudniejszych wyrazów, na przykład słownik czeski zawiera 1200 haseł, zaś słowacki 670.

Interesującą koncepcję chrestomatii zachodniosłowiańskiej zrealizowała Ewa Siatkowska wraz z grupą współpracowników [6]. Przede wszystkim widoczne jest bogactwo ilościowe i stylistyczne tekstów (od najstarszych do współczesnych): język czeski reprezentuje 77 tekstów, słowacki 62, polski 130, połabski 1 (*Słownik* Jana Parum Schultzego), górnołużycki 41, dolnołużycki 18, ponadto obecne są różnojęzyczne wersje tekstów ludowych (6). Borawski zadbał o zróżnicowany pod względem stylistycznym dobór tekstów polskich. Każdy tekst jest poprzedzony krótką notą informacyjną (czasem z uwagami o specyfice językowej), a w odsyłaczach znajdują się objaśnienia językowe; w chrestomatii zamieszczono wiele podobizn rękopisów i druków. Wartością częścią tego wyboru tekstów stanowi *Przewodnik metodyczny* (s. 11–23), w którym między innymi odsyła się do numerów tekstów ilustrujących w poszczególnych językach zachodniosłowiańskich odmiany normy literackiej (odmiany geograficzne i sytuacyjno-socjalne) oraz odmiany stylizacji językowej.

Poniżej wymieniłem część chrestomatii języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (to jest kanonu staro-cerkiewno-słowiańskiego — pochodzących z końca X i początku XI wieku odpisów tekstów epoki cyrylometodejskiej) oraz redakcji terytorialnych cerkiewnosłowiańskiego. Wydawnictwa te oprócz tekstów zawierają noty informacyjne o zabytkach i słowniki. Filologia słowiańska nie zdobyła się dotąd na obszerną antologię tekstów staro-cerkiewno-słowiańskich i cerkiewnosłowiańskich — od odpisów cyrylometodejskich do najmłodszych tekstów cerkiewnosłowiańskich (ze słownikami, notami informacyjnymi, objaśnieniami językowymi, komentarzami, obszerną literaturą naukową).

Gdy chodzi o chrestomatie żywych języków słowiańskich (oprócz polskiego), zaledwie kilka zawiera teksty od najstarszych do pochodzących z przełomu XIX i XX wieku lub 2. połowy XX wieku. Są to następujące antologie: łużycka Josefa Páty [31], słoweńskie Jože Toporišiča i Tone Pretnara [42] oraz Toporišiča i Valemira Gjurina [43]. Na wzmiankę zasługuje przede wszystkim ostatni wybór. Znajdują się w nim zarówno teksty dwudziestowieczne (reprezentujące różne style funkcjonalne), jak i teksty historyczne — od doby średniowiecznej do końca XIX wieku (dawne teksty rękopiśmienne i starsze druki na ogół w postaci fotokopii). Nie ma jednak przy nich objaśnień językowych, słowniczków i komentarzy.

Inne chrestomatie obejmują krótsze okresy dziejowe historii języków słowiańskich. Przykładowo wymienię kilka antologii: wybór tekstów łużyckich Heinza Schuster-Šewca [32], wybór tekstów staroczeskich (do XVII wieku włącznie) Siatkowskiej i Janusza Siatkowskiego [37], wybór tekstów chorwackich od końca XV do początku XIX wieku Josipa Vončiny [44], antologia macedońska (od IX do XVIII wieku) [56], antologie tekstów do historii języka rosyjskiego, na przykład Siergieja P. Obnorskiego i Stepana G. Barchudarowa (cz. 1–2) [57–58].

Poinformuję o strukturze tych spośród powyżej wymienionych chrestomatii, do których dotarłem. Schuster-Šewc zamieszcza przed poszczególnymi tekstami noty z informacjami o miejscu przechowywania zabytku oraz o wydawnictwach źródłowych, jak również w przypisach nieliczne objaśnienia językowe. Wybór Siatkowskich zawiera dosyć obszerne noty informacyjne o poszczególnych tekstach, objaśnienia językowe w przypisach, sporo fotokopii rękopisów i druków, na końcu książki słowniczek (s. 196–216). Wybór Obnorskiego i Barchudarowa był niewątpliwie ambitnym przedsięwzięciem wydawniczym. Edytorzy uwzględnili teksty piśmiennictwa religijnego i świeckiego, to jest utwory literackie, dokumenty, gramoty, korespondencję — w sumie 77 tekstów oraz słownik (s. 354–397). Każdy tekst poprzedza nota informująca o czasie jego powstania, miejscu przechowywania rękopisu i wydawnictwach naukowych; po tekstach znajdują się uwagi językowe, czasem fotokopie zabytków.

Choć poświęciłem dużo czasu na wertowanie bibliografii, poszukiwania w internecie, korespondencję e-mailową i bezpośrednie pytania skierowane do badaczy wielu języków niesłowiańskich, to jednak nie udało mi się zdobyć odpowiednich informacji i dotrzeć do chrestomatii niesłowiańskich (oprócz jednego wyboru tekstów francuskich, o czym poniżej), w których znajdowałyby się fragmenty tekstów od najdawniejszych do współczesnych, czyli do końca XX wieku lub przynajmniej do połowy wieku XX. Chodziło mi między innymi o takie języki, jak na przykład: angielski, niemiecki, francuski, hiszpański, włoski, nowogrecki, litewski, fiński, węgierski, japoński, hindi, chiński, koreański, wietnamski itd. Nie wiem, czy istnieją takie chrestomatie. Filologowie w Polsce mają ewentualnie szansę zapełnić tę lukę przynajmniej w zakresie niektórych niesłowiańskich języków Europy.

Wzmiankowany wybór tekstów z całej historii języka francuskiego to publikacja przygotowana przez Ewę Kurkiewicz-Rzepakę i Józefa Sypnickiego (*Textes choisis pour l'histoire de la langue française*, Poznań 1969). Edycja ta obejmuje 31 tekstów — od najstarszych do najnowszych z połowy XX wieku. Brak w niej objaśnień językowych i słowniczków — jedynie w przypisach występują krótkie informacje o źródłach tekstów (wydaniach). Najbardziej znane chrestomatie angielskie obejmują starsze okresy historii języka angielskiego, na przykład: Oliver F. Emerson, *A Middle English Reader*, London 1929; Fernand Mosse, *A Handbook of Middle English*, Baltimore 1952; Richard Wilson, *Early Middle English Texts*, London 1959; Jacek Fisiak, *An Early Middle English Reader (Twelfth–Thirteenth Centuries), Texts Selected and Provided with Notes and Glossary*, Warszawa 1969. Spośród powyżej wymienionych pozycji najlepsza jest niewątpliwie chrestomatia Fisiaka. Składa się z tekstów (s. 9–36), objaśnień trudniejszych form gramatycznych oraz idiomów (s. 37–44), a także słownika (s. 45–113), który zawiera wszystkie graficzne warianty słów ze współczesnymi odpowiednikami.

Z chrestomatii niemieckich wymienię przykładowo następujące: Wilhelm Schmidt (red.), *Geschichte der deutschen Sprache. Mit Texten und Übersetzungshilfen*, Berlin 1970 (w dodatku teksty staro-wysoko-niemieckie, średnio-wysoko-niemieckie, wczesno-wysoko-niemieckie z informacjami o tekstach, z objaśnieniami językowymi i słowniczkami); Heinz Mettke (wyd.), *Älteste deutsche Dichtung und Prosa. Ausgewählte Texte. Literaturgeschichtliche Einleitung. Althochdeutsche und altsächsische Texte. Neuhochdeutsche Fassungen*, Leipzig 1979; Barbara Duda, *Texte zur Geschichte der deutschen Sprache*, Warszawa 1988.

Obszerną sześciotomową antologią niemieckich tekstów literackich, z której mogą korzystać również historycy języka niemieckiego, jest poznańska seria wydawnicza *Quellentexte zur deutschsprachigen Literatur und*

Kultur — Band 1: Von den Anfängen bis zum Barock. Hrsg. von Katarzyna Dzikowska, Poznań 2010; Band 2: Von der Aufklärung bis zur Weimarer Klassik. Hrsg. von Roman Dziergwa, Poznań 2010; Band 3: Das lange Neunzehnte Jahrhundert. Hrsg. von Jerzy Kałużny und Maria Wojtczak, Poznań 2010; Band 4: Von 1918 bis 1949. Hrsg. von Izabela Sellmer, Poznań 2010; Band 5: Von 1950 bis zur Gegenwart: Teil 1: Deutsche Literatur. Hrsg. von Ewa Pytel-Bartnik und Sławomir Piontek; Teil 2: Deutschsprachige Literatur der Schweiz nach 1945. Hrsg. von Barbara Rowińska-Januszewska unter Mitarbeit von Justyna Krauze-Pierz, Poznań 2010; Band 6: Österreichische Literatur — Literatur aus Österreich. Hrsg. von Stefan H. Kaszyński, Poznań 2010.

Wymienię również kilka chrestomatii węgierskich⁴: Gyula Zolnai, *Nyelvemléink a könyvnyomatás koráig* [*Nasze zabytki językowe do epoki druku*], Budapest 1894; Emil Jakubovich, Dezső Pais (oprac.), *Ó-magyar olvasókönyv* [*Chrestomatia starowęgierska*], Budapest 1929, 1995; Gedeon Mészöly, *Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal* [*Teksty starowęgierskie z objaśnieniami historycznojęzykowymi*], Budapest 1956; Dénes Szabó, *A magyar nyelvelékek* [*Węgierskie zabytki językowe*], Budapest 1952, 1958, 1959, 1960, 2014; József Molnár, Györgyi Simon, *Magyar nyelvelékek* [*Węgierskie zabytki językowe*], Budapest 1976, 1977, 1980.

O dużym znaczeniu *Wyboru* pod redakcją prof. Cybulskiego w językoznawstwie polonistycznym decyduje kilka czynników: ramy chronologiczne (od tekstów najstarszych do najnowszych), niezwykle (wręcz zdumiewające) zróżnicowanie stylistyczno-gatunkowe tekstów, dobrze zredagowane noty informacyjne przed tekstami, słowniczki po tekstach. Ale najoryginalniejszą i najważniejszą cechą omawianego dzieła są komentarze zamieszczone po tekstach. Takiego pomysłu nie zastosowano w żadnej spośród chrestomatii słowiańskich i najprawdopodobniej w chrestomatiach innych języków europejskich i pozaeuropejskich. Wzmiankowane komentarze to często wynik oryginalnych i interesujących analiz tekstologicznych oraz interpretacji opartych na najnowszych zdobyczach językoznawstwa teoretycznego.

Wybór lódzko-zielonogórski to obecnie największa i najlepsza chrestomatia w historycznym językoznawstwie słowiańskim i prawdopodobnie w historycznym językoznawstwie niesłowiańskim. Dowodów w tej sprawie powinna dostarczyć obszerna i dobrze przemyślana pod względem koncepcji rozprawa porównawcza o wybranych chrestomatiach różnych języków świata.

⁴ Dane bibliograficzne zawdzięczam Andrásowi Zoltánowi.

Chrestomatie ogólnosłowiańskie

- [1] Berneker Erich, 1902, *Slavische Chrestomathie mit Glossaren*, Straßburg (wyd. fototypiczne: Neuried 1980).
- [2] Sobierajski Zenon, Skulina Tadeusz, Zdancewicz Tadeusz (red.), 1979, *Teksty słowiańskie do ćwiczeń z gramatyki porównawczej*, Poznań.

Chrestomatia słowiańskich mikrojęzyków literackich

- [3] Дуличенко Александр Д., 2003–2004, *Славянские литературные микроязыки. Образцы текстов*, т. 1–2, Тарту.

Chrestomatie dwóch lub jednej grupy języków słowiańskich

- [4] Lehr-Spławiński Tadeusz (red.), Frančić Vilim, Molè Wojśław, Sławski Franciszek (oprac.), 1949, *Chrestomatia słowiańska*, cz. 1: *Teksty południowo-słowiańskie* [południowosłowiańskie — T.L.] (ze słowniczkami), Kraków.
- [5] Lehr-Spławiński Tadeusz (red.), Klemensiewicz Zenon, Lehr-Spławiński Tadeusz, Magiera Jan, Taszycki Witold (oprac.), 1950, *Chrestomatia słowiańska*, cz. 2: *Teksty zachodnio-słowiańskie* [zachodniosłowiańskie — T.L.] (ze słowniczkami), Kraków.
- [6] Siatkowska Ewa (red.), 1991, *Wybór tekstów zachodniosłowiańskich w ujęciu porównawczym*, Warszawa.

Chrestomatie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego oraz cerkiewnosłowiańskiego (różnych redakcji terytorialnych)

- [7] Срезневский Измаил И., 1866, *Древние глаголические памятники сравнительно с памятниками кириллицы*, Санкт-Петербург.
- [8] *Памятники старославянского языка*, 1900, Санкт-Петербург.
- [9] Vondrák Václav, 1925, *Církevněslovanská chrestomatie*, Brünn.
- [10] Słoński Stanisław, 1926, *Wybór tekstów starosłowiańskich (starobułgarskich)*, Lwów.
- [11] Mareš František V., 1979, *An anthology of Church Slavonic texts of Western (Czech) origin: with an outline of Czech-Church Slavonic language and literature and with a selected bibliography*, München.

Chrestomatie polskie

- [12] Maciejowski Waclaw A., 1852, *Piśmiennictwo polskie, od czasów najdawniejszych aż do roku 1830*, t. 3, Warszawa.
- [13] Małkowski Konstanty, 1872, *Przeгляд najdawniejszych pomników języka polskiego*, Warszawa.
- [14] Nehring Władysław, 1886, *Altpolnische Sprachdenkmäler*, Berlin.
- [15] Zawiliński Roman, 1892, *Wyjątki z pomników języka polskiego wieku XIV–XVI*, Kraków.
- [16] Kryński Adam A., Kryński Mirosław, 1925, *Zabytki języka staropolskiego z wieku XIV-go, XV-go i początku XVI-go*, wyd. 2, Warszawa.
- [17] Brücker Aleksander, 1923, *Średniowieczna pieśń religijna polska*, BN I 65, Kraków.
- [18] Brücker Aleksander, 1923, *Polska proza średniowieczna*, BN I 68, Kraków.
- [19] Drzewiecki Konrad, 1924, *Teksty do nauki języka staropolskiego. Wiek XIV i XV*, Warszawa.
- [20] Vrtel-Wierczyński Stefan, 1952, *Średniowieczna poezja polska świecka*, wyd. 3, BN I 60, Wrocław.
- [21] Vrtel-Wierczyński Stefan, 1959, *Średniowieczna proza polska*, BN I 68, Wrocław.
- [22] Vrtel-Wierczyński Stefan, 1976, *Wybór tekstów staropolskich. Czasy najdawniejsze do roku 1543*, wyd. 5, Warszawa (wyd. 1, Lwów 1930).
- [23] Taszycki Witold, 1975, *Najdawniejsze zabytki języka polskiego*, wyd. 5, BN I 104, Wrocław (wyd. 1, Kraków 1927).
- [24] Taszycki Witold, 1969, *Wybór tekstów staropolskich XVI–XVIII w.*, wyd. 3, Warszawa (wyd. 1, Lwów 1928).
- [25] Skubalanka Teresa, Wojtak Maria (cz. 1–2), Bartmiński Jerzy (cz. 3), *Wybór tekstów nowopolskich XVIII–XX w.*, cz. 1–3, 1978, Lublin.
- [26] Borawski Stanisław, Furdal Antoni, 1980, *Wybór tekstów do historii języka polskiego*, Warszawa.
- [27] Wydra Wiesław, Rzepka Wojciech R., 1984, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław.

- [28] Twardzik Waclaw (red.), 2006, *Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego*, Kraków (płyta DVD).
- [29] Cybulski Marek (red.), 2015, *Wybór tekstów. Z dziejów języka polskiego*, t. 1: *Do połowy XIX w.*, t. 2: *Od połowy XIX w.*, Łódź.

Chrestomatia dolnołużycka

- [30] Mětšk Frido, 1982, *Chrestomatija dolnosěrbskego pismowstwa wot zachopjeńka až na cas kněstwa fašizma w Němskej*, Budyšin.

Chrestomatie górnołużyckie

- [31] Páta Josef, 1920, *Serbska čitanka. Lužickosrbská čitanka*, Praha.
- [32] Schuster-Šewc Heinz, 1967, *Sorbische Sprachdenkmäler 16.–18. Jahrhundert*, Bautzen.

Chrestomatie czeskie

- [33] Kunstmann Heinrich, 1955, *Denkmäler der alttschechischen Literatur von ihren Anfängen bis zur Hussitenbewegung*, Berlin.
- [34] Havránek Bohuslav, Hrábak Josef i in., 1957, *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*, Praha.
- [35] Havránek Bohuslav, Hrábak Josef, Daňhelka Jiří, 1963–1964, *Výbor z české literatury doby husitské*, t. I–II, Praha.
- [36] Porák Jaroslav, 1979, *Chrestomatie k vývoji českého jazyka (13.–18. století)*, Praha.
- [37] Siatkowska Ewa, Siatkowski Janusz, 1988, *Wybór tekstów staroczeskich*, wyd. 2 popraw. i uzupełn., Warszawa.
- [38] Vepřek Miroslav, 2011, *Iskoni bě slovo: texty ke studiu diachronních bohemistických a slavistických disciplin*, Olomouc.

Chrestomatie słowackie

- [39] Stanislav Ján, 1957–1973, *Dejiny slovenského jazyka*, t. I–V, Bratislava (t. III: *Teksty*, Bratislava 1957).
- [40] Mišianik Ján, 1964, *Antologia staršej slovenskej literatúry*, Bratislava.
- [41] Krajčovič Rudolf, 1980, *Svedectvo dejín o slovenčine*, Martin.

Chrestomatie słoweńskie

- [42] Toporišič Jože, Pretnar Tone, 1975, *Besedila slovenskega jezika*, Ljubljana.
- [43] Toporišič Jože, Gjurin Velemir, 1981, *Slovenska zvrstna besedila*, Ljubljana.

Chrestomatie chorwackie

- [44] Vončina Josip, 1988, *Jezična baština: Lingvostilistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća*, Split.
- [45] Frančić Andela, Kuzmić Boris, 2009, *Jazik horvatski: Jezične raščlambe starih hrvatskih tekstova*, Zagreb.
- [46] Kapetanović Amir, Malić Dragica, Štrkalj Despot Kristina, 2010, *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo: pjesme, plačevi i prikazanja na starohrvatskom jeziku*, Zagreb.

Chrestomatie serbskie

- [47] Трифуновић Ђорђе, 1975, *Примери из старе српске књижевности*, Београд.
- [48] Новаковић Стојан (приредио Томислаг Јовановић), 2000, *Примери књижевности и језика старог и српско-словенског*, Београд (прво издање 1904).

Chrestomatie bułgarskie

- [49] Давидов Ангел, Дамянова Марија, Ковачева Пенка, Харалампиев Иван, 1982, *История на българския език. Текстове, анализи, речник*, София.
- [50] Давидов Ангел, Харалампиев Иван, Дамянова Марија, 1983, *Христоматия по история на българския език*, София.
- [51] Славова Татяна, Лекова Татяна, Карачорова Ивона, 1987, *Христоматия по историческа граматика на българския език. Текстове от XII до XIV в.*, София.
- [52] Тихова Марија, Пенчева Снежана, 1988, *Помагало по история на българския език. Текстове*, Шумен.
- [53] Славова Татяна, Добрев Иван, 2000, *Старобългарски текстове*, София.

- [54] Тихова Мария, Тихова Анета, 2003, *Хрестоматия по история на българския език. Текстовете (IX–XI в.)*. Учебен речник, Шумен.
- [55] Тончева Христина, 2006, *Хрестоматия по историческа лингвистика. Текстовете, статии, задачи (II допълнено издание)*, Пловдив.

Chrestomatia macedońska

- [56] *Антологија на македонската книжевност (книжевни остварувања од IX до XVIII век)*, Скопје 2014⁵.

Chrestomatie rosyjskie

- [57] Обнорский Сергей П., Бархударов Степан Г., 1952, *Хрестоматия по истории русского языка*, Ч. 1, Москва (wyd. 1, Москва 1938).
- [58] Обнорский Сергей П., Бархударов Степан Г., 1948, *Хрестоматия по истории русского языка*, Ч. 2, Москва.
- [59] Гудзий Николай, 1947, *Хрестоматия по древней русской литературе XI–XVII веков*, Москва.
- [60] Конопёлкин Анатолий Ф., 1962, *Хрестоматия по русскому языку*, Москва.
- [61] Lehr-Spławiński Tadeusz, Witkowski Wiesław, 1965, *Wybór tekstów do historii języka rosyjskiego*, Warszawa.
- [62] Кожин Александр Н., 1974, *Хрестоматия по истории русского литературного языка*, Москва.
- [63] Дмитриев Лев А., Лихачев Дмитрий С., 1978, *Памятники литературы Древней Руси*, Москва.

Chrestomatie białoruskie

- [64] Аванесаў Рубен І., Анічэнка Уладзімір В. і інш., 1961, *Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў філалагічных факультэтаў вышэйшых навучальных устаноў*, Ч. 1., Мінск.
- [65] Аванесаў Рубен І., Анічэнка Уладзімір В. і інш., 1962, *Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы: Вучэбны дапаможнік для студэнтаў філалагічных факультэтаў вышэйшых навучальных устаноў*, Ч. 2., Мінск.

⁵ Wkrótce ukaże się wybór tekstów macedońskich XIX–XX wieku.

- [66] Коршунаў Аляксандр Ф. (ed.), 1959, *Хрэстаматія на старажытнай беларускай літаратуры*, Мінск.
- [67] Бубновіч Інна І., Памецька Ніна К., Сіплівеня Жана С., 2009, *Гісторыя беларускай мовы: хрэстаматыя на аднайменным курсе для студэнтаў спецыяльнасці 1-21 05 01 — Беларуская філалогія*, Гродна.

Chrestomatie ukraińskie

- [68] Бушлаев Фёдор, 1861, *Историческая хрестоматия церковно-славянского и древнерусского языка*, Москва;
- [69] Дурново Николай, 1914, *Хрестоматія по історіі рускаго языка*, Москва.
- [70] Білецький Олександр, 1967, *Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.)*, Київ.
- [71] Німчук Василь, 2015, *Хрестоматія з історії української мови X–XIII ст.*, Київ–Житомир⁶.

Chrestomatia kaszubska

- [72] Cëbùlszczi M., Fópka T., Klinkòsz M., Makùròt H., Pòmierskò J., Schramke G. (oprac.), 2015, *Kaszëbskò chrestomatiò*, Wëdòwizna Gduńszczëgò Ùniwersytetu, Gduńsk.

Literatura

- Cybulski M. (red.), 2015, *Wybór tekstów z dziejów języka polskiego*, t. 1: *Do połowy XIX w.*, t. 2: *Od połowy XIX w.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Lewaszkiwicz T., 2017, *Konstanty Małkowski jako filolog i językoznawca*, w: *Co musi wiedzieć uczony edytor, nawet jeśli nie chce*, red. B. Hojdis i K. Krzak-Weiss, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań, s. 189–197.
- Sochacka S., 1980, *Działalność slawistyczna Władysława Nehringa na tle epoki*, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Opole.
- Woźniak E., 2018, *Nowy wybór tekstów do historii języka w dydaktyce uniwersyteckiej*, w: *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy*, red. M. Pastuch, M. Siuciak, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 605–612.

⁶ Znacznie obszerniejszą listę chrestomatii ukraińskich zamieścił Vasil Nimčuk w *Przedmowie* do tej książki.

Streszczenie

***Łódzko-zielonogórski Wybór tekstów z dziejów języka polskiego (2015)
pod redakcją Marka Cybulskiego
na tle chrestomatii polskich, słowiańskich i niesłowiańskich***

Przedmiotem artykułu jest ocena *Wyboru* (2015) pod redakcją M. Cybulskiego na tle chrestomatii polskich oraz wybranych słowiańskich i niesłowiańskich. O dużym znaczeniu tego dzieła w językoznawstwie polonistycznym decyduje kilka czynników: ramy chronologiczne (od tekstów najstarszych do najnowszych), niezwykle (wręcz zdumiewające) zróżnicowanie stylistyczno-gatunkowe tekstów, dobrze zredagowane noty informacyjne przed tekstami, słowniczki po tekstach. Ale najoryginalniejszą i najważniejszą cechą *Wyboru* są zamieszczone po tekstach komentarze, które odzwierciedlają głęboką teoretyczną wiedzę językoznawczą autorów. Jest to obecnie największa i najlepsza chrestomatia w historycznym językoznawstwie słowiańskim i prawdopodobnie w historycznym językoznawstwie niesłowiańskim.

Słowa klucze: językoznawstwo polskie, językoznawstwo słowiańskie, chrestomatie, wybory tekstów

Summary

***The Łódź-Zielona Góra publication Selected texts from the history
of the Polish language (2015) edited by Marek Cybulski
in comparison with Polish, Slavic and non-Slavic chrestomathies***

The object of this article is a review of *Selected texts...* (2015) edited by Marek Cybulski in comparison with Polish and selected Slavic and non-Slavic chrestomathies. The considerable importance of this work in Polish linguistics is evidenced by a number of factors: the timespan (covering both earliest and recent texts), the exceptional (even astounding) variety of text styles and genres, well-edited informational notes preceding the texts, and appended glossaries. However, the most important and original feature of this publication are the comments that follow texts, as they reflect the deep theoretical linguistic knowledge of the authors. This is currently the largest and best chrestomathy in historical Slavic linguistics and likely in historical non-Slavic linguistics as well.

Key words: Polish linguistics, Slavic linguistics, chrestomathies, text selections